

КАРЕЛ ЧАПЕК: ЗАЩО НЕ СЪМ КОМУНИСТ

29 сеп., 2017 | Тома Петров

Декември 1924, седем години след като болшевиките узурпират властта в Руската империя

Този въпрос често ми се задава изненадващо, и то когато съм сред хора, които обикновено са по-склонни да се занимават с каквото и да било друго, отколкото да с политика. Очевидно е, че никой в наше време няма да ме попита „Защо не си земеделец?“, или „Защо не си социал-демократ?“. Да бъдеш земеделец, само по себе си, не изисква никакъв отличителен миоглед или открояващо се убеждение, но да не бъдеш комунист не е просто отрицание, а сякаш определено кредо. За мен лично въпросът сам по себе си носи облекчение, понеже аз не желая да започвам полемика с комунизма, но по-скоро да се защитя в собствените си очи за това, че не съм комунист и защо че не мога да бъда такъв. Щеше да е по-лесно за мен да бъда такъв. Щях да живея мислейки, че помагам, при това по-най-храбър начин за избавлението на света. Щях да си мисля, че стоя на страната на бедните срещу богатите, на страната на гладните срещу онези с торбите пари. Щях да знам какво да мисля за това или онова, какво да мразя, какво да избягвам. На място това, аз се чувствам като гол човек всред бодлив храст: ръцете ми са голи, не покрити с някаква

доктрина, чувствам своето безсилие да помогна на света и често не знам как да се защита пред съвестта си: Ако с цялото си сърцето наистина съм на страната на бедните, защо пък по дяволите, да не съм комунист?

Точно защото съм на страната на бедните.

Виждал съм бедността отблизо и тя болезнено и неописуемо ме огорчи. На което и място да отида, избягвам да посещавам дворци и музеи, за да видя животът на бедните, макар и в недостойната роля на безпомощен зрител. За да разбереш бедността в пълнота не е достатъчно да я видиш, нито пък е достатъчно просто да симпатизираш: аз желая сам да живея живота на бедните, но същевременно се страхувам от това до смърт. Назъбената, нечовешка бедност не се краси емблемата на която и да е партия, независимо какъв е нейният цвят. Съществуват ужасяващи бедняшки квартали, в които на нито един гвоздей не е закачен да виси нито един мръсен парцал. Комунизмът се опитва да достигне до тях с кресливите си лозунги от внимателно разстояние: „Общественият ред е виновен. След две години, след двадесет години, ще се развие знамето на Революцията, а след това...”

Какво, след две години, след двацет години? Способен ли е *комунизмът* да признае, че независимо от това някой трябва да живее в бедност и студ дори два или повече месеца през зимата, или още две седмици, или дори още два дни? Буржоата, който не може или не иска да помогне е непонятен за мен, но също толкова непонятен е и комунизмът, който вместо да помогне, развява знамето на Революцията. Комунизмът най-вече се стреми да управлява, не да помогне на някого. Гигантският му слоган е „Мощ, а не помощ”. Както комунистическата идеология ги ви вижда, бедността, гладът, безработицата, не са нещо непоносимост и срамно, а съставки, изсипани във врящ ръждив и черен казан, където да ферментират под въздействието на огъня на гнева и съпротивата срещу системата. „Общественият ред трябва да бъде обвинен.” Не, по-скоро всички ние трябва да бъдем обвинени, когато заставаме лице в лице

с човешката бедност с ръце положени в джобовете ни или заети да носят знамето на Революцията.

Бедните хора не принадлежат към никоя класа, по-точно казано те са декласифицирани, низвергнати и неорганизирани. Те никога няма да живеят на стъпалата пред трона, който и да седи на него. Гладните не желаят да управляват, а да се хранят. Отношението към бедните е еднакво, без значение кой управлява, единственото което има значение е как ние, човешките същества, постъпваме. Бедността не е институция или прослойка, но е бедствие, търсещо и изискващо незабавна човешка помощ. Комунизмът тук вижда единствено студената доктрина на класовото превъзходство. Не мога да бъда комунист, защото моралът на комунизма не е моралът на помощта. Защото призовава за отказ от социален ред, но не и отказ от обществените престъпления, каквото е бедността. Може би ще възразите, че комунизмът желае да помогне на всички бедни наведнъж, и това изисква първо да вземе властта и след това (може би) ще дойде задължително и избавлението на бедните. За съжаление обаче, задължителното им избавление не е гарантирано по никакъв начин.

Бедните хора не са тълпа.

Хиляда работника могат да помогнат на един в неговата битка за съществуване, но хиляда бедни не могат да помогнат на друг беден дори с коричка хляб. Бедният, гладният, безпомощният е напълно изолиран. Животът му е сам по себе си история, уникална, несъответстваща с ничия друга. Индивидуалният му случай е персонална трагедия, въпреки че е подобен на други случаи – така както няма две еднакви износени дрехи. Дори да преобърнем обществото с краката нагоре, бедните ще отидат отново на дъното, като към тях може би ще се добавят и много нови.

Не съм ни най-малко с аристократичен произход, но не вярвам в ценностите на тълпите. В края на краищата, надявам се, никой сериозно не се надява тълпите да управляват – те са просто материал, инструмент чрез който се постигат определени цели те са

единствено и само политически материал в много строг и най-безскупулен смисъл, повече дори отколкото членовете на партия с който и да било цвят са. Необходимо е хората да се обработят по определен начин, за да бъдат тълпа, необходимо е да им се даде униформа, направена от определен плат или, още по-добре, от определени идеи. За съжаление, рядко някой може да свали униформа, направена от идеи след осемнайсет или повече месеца. Бих започнал да уважавам комунизма дълбоко, ако се доближи до работника и му каже честно:

„Има нещо, което искам от теб, но не ти обещавам нищо. Искам да бъдеш чарк, бройка, материал за мен, и така както си чарк, бройка и материал във фабриката, ще се подчиняваш и ще бъдеш тих и безгласен, така както се подчиняваш безгласно във фабриката. В замяна, един ден, когато всичко се промени, ще останеш какъвто си. Дали това ще е за добро или лошо, не мога да гарантирам. Системата на света никога няма да бъде нито по-щедра, нито по-мила към теб, но ще бъде по-справедлива.“

Мисля, че повечето работници биха се поколебали да приемат това предложение – и въпреки това ще бъде изключително честно и кой знае дали поради някакви висши морални причини може да не е по-приемливо от всички предложения, правени до сега.

Да храниш хора с обещания е като да ги ограбваш. Може би животът така е по-лесен за някои, когато им рисуват дебели гъски по върбите но в практическо отношение днес, точно както и преди сто години, врабчето в юмука е за предпочитане от гълъбите на покрива на правителствената сграда. Огънят в нечие домашно огнище е по-добър от червените петли върху гредите на дворците, които освен това са значително по-малко от бройката, която си представя човек, който е принуден да приеме класовия мироглед вместо да гледа през собствените си очи. С някои изключения, ние сме, що се отнася до стандарта на живот, една не много добра нация – факт, който обикновено не се споменава. Обикновено се казва, че

бедните не рискуват да загубят нищо. Но напротив, каквото и да се случи, бедните са тези, които рискуват най-много, защото ако загубят нещо, те губят последния къс хляб. С хляба на бедния човек не трябва да експериментира. Няма обществена криза, или революция, която да се случва на гърба на малък брой хора, а напротив – винаги е на гърба на най-голям брой хора. Независимо дали става дума за война или валутна криза или каквото и да е друго. Винаги са бедните, които най-отрано и най-тежко понасят всичко. Просто, няма граници и няма дъно на бедността. Най-гнилото нещо в света не е покривът на богатите, а покривът на бедните – разклатете света и след това погледнете и вижте кой е този, който е останал в развалините.

Е, какво да се прави?

Що се отнася до мен, не приемам много утеха в думата „еволюция“. Мисля, че бедността е единственото нещо в света, което не се развива, а просто се разпростира и израства хаотично. Но не е приемливо да се отложи въпросът за бедността и бедните до установяването на някакъв бъдещ ред. Ако трябва да се помага, то трябва да се започне веднага. Възможно е обаче да се съмняваме, че днешният свят все още притежава достатъчно морал за да се справи с тази задача. Комунизмът казва, че не го. Ето това е тема, по която имаме свършено различни мнения. Не искам да кажа, че в нашият обществен Содом има достатъчно свършени морално хора, но сред жителите на Содом е имало няколко праведни, и вярвам, че ако си стиснем ръцете и положим известни усилия бихме могли да се постигнем някакво малко по-справедливо състояние на нещата. Комунизмът обаче казва, че е изключено споразумение. Очевидно тази идеология се съмнява в човешката ценност на повечето хора като такива, но от това нещо, което ще се върна по-късно. Съвременното общество и ред не се преобърнаха, когато въведохме една или друга защита на безработните, възрастните и болните. Аз не казвам, че е достатъчно, но важното нещо както за бедните, така и за мен е, че това е възможно днес, на място, без нервното трептене в очакване на славния момент, когато ще се развие знамето на Революцията.

Да вярваш, че проблемът с бедните е задача на днешния ден, а не на бъдеща система означава, че какъвто и да си, ти не си комунист. Да вярваш, че парче хляб и огън в печката днес е нещо много по-важно от Революцията след двайсет години, е признак за много не-комунистически характер.

Най-странната и най-малко човечна част от комунизма е неотменното му черногледство. По-лошо означава по-хубаво. Ако колоездач се блъсне в глуха бабичка е доказателство за прогнилият днешен ред. Ако работник заклеши пръста си между колелцата на машина, не са колелцата, които са премазали нещастния пръст, а буржоазията, и то го е направила за кръвожодно удоволствие. Всички, които по една или друга причина не са комунисти са коравосърдечни, зверове, с язви вместо сърца. Няма нищо правилно или добро в целия настоящ ред, каквото и да е, все е лошо.

В една от баладите си комунистическия поет Джери Уолкър казва:
„В дълбините на сърцето ти, бедняко, виждам омраза.“

Любопитното е, че тази ужасна дума е напълно неподходяща. На дъното на сърцата на бедните има по-скоро невероятно красива веселост. Работникът, работещ с машината, ще пусне шега с много повече удоволствие от фабриканта или директора. Строителите на мястото са по-забавни от надзорника на строежа или хазяина и ако има човек, който пее в едно домакинство, то определено е по-често прислужницата да избърсва пода от нейната господарка. Така нареченият пролетар е естествено склонен към почти радостна и детска концепция за живот. Комунистическият песимизъм и меланхоличната омраза изкуствено се изпомпват в него и през нечисти тръби. Този внос на отчаян мрак и черногледство комуниста нарича „обучение на масите към революционизъм“ или „укрепване на класовото съзнание“. Бедните, които имат толкова малко, са лишени дори от тяхната примитивна радост от живота – и това е първата стъпка към бъдещия, по-добър свят.

Климатът на комунизма е ужасен и нечовешки – няма средна температура между смразяващата буржоазия и революционните пламъци, няма нищо, на което един пролетарий може да се отдаде с удоволствие и необезпокояван. Светът не съдържа обяд или вечеря, или е мухлясалият хляб на бедния или плюскането на господарите. Няма любов, защото или е перверзия на богатите или пролетарското зачеване на деца. Буржоата вдишва собствената си прогнилост, работникът – собствената си експлоатация, и това някак си кара въздухът да изчезне. Не зная дали журналисти и писатели са убедили сами себе си в този абсурден образ на света или съзнателно лъжат. Знам само че само наивен и неопитен човек, какъвто пролетария обикновено е, може да живее в ужасно изкривена перспектива за света, в която в крайна сметка нищо не си струва, освен човек да погива и да съществува без корени. Но тъй като такъв свят е просто художествена измислица, би било много навременно да се поживи и вкорени тази призрачна фантастика, например чрез някакво революционно дело. В този случай аз подкрепям ентузиазирано. Няма никакво съмнение, че в тази сълзлива визия за света има твърде много неописуеми бедствия, прекомерно страдание, не достатъчно благоденствие и много малко радост. Аз самия не мисля, че съм склонен да изобразявам света в твърде розови цветове, но когато се натъкнем на нечовешката негативност и трагичност на комунизма, се чувствам като да крещя в отчаян протест, че не е вярно и че въпреки всичко, както и да изглежда, не е така.

Срещал съм много малко хора, които не заслужават да бъдат спасени, много малко от онези, на които Господ, Който е благ и щедър, може да засипе с огън и сяра. Светът съдържа много повече ограничено мислене и тесногърдие, отколкото истинско зло. Все още има симпатия и доверие, приятелства, добра воля и почтени намерения, така че човек да не може да зачеркне с лека ръка света на хората. Не вярвам в съвършенството на сегашното или бъдещото човечество. Светът ще стане райска градина нито чрез убеждаване, нито чрез революция, нито чрез унищожаване на човешката раса. Но ако успеем по някакъв начин да съберем цялото добро, което в края на

краищата е скрито във всеки един от нас – греховните човешки същества, тогава, вярвам, че можем да изградим един свят, по-добър от този досегашния. Може би ще кажете, че това е само глупашка филантропия – добре, така да е, аз съм от онези идиоти, които обичат човешките същества, просто защото са хора.

Много е лесно да се каже, например, че гората е черна.

Но нито едно дърво в тази гора не е черно, по-скоро е червеникаво или зелено, просто защото е бор или ела. Много е лесно да се каже, че обществото е лошо, но вървете и намерете лоши по същество хора там. Опитайте се да не съдите света за момент с брутални обобщения, след малко няма да е останало и зрънце от вашите принципи. Една от предпоставките на комунизма е изкуствено или преднамерено невежество за света. Ако някой каже, че мрази например германците, бих искал да му кажа да отиде да живее между тях. След месец ще да го попитам дали мрази германската си хазайка, дали му се ще да разкъса гърлото на германеца, който му продава на репички или да удуши тевтонската баба, от която си купува кибритени клечки. Една от най-малко моралните страни на човешкия ум свойството да обобщаваме. Вместо да колекционираме впечатления, просто се стреми да ги сплескаме. В комунистическите книги не можете да прочетете нищо друго за света, освен че не струва нищо и без това. Всеки, за когото липсата на мнение не представлява връх на знанието, няма да смята, че това е достатъчно.

Омразата, невежеството, недоверието по същество – това е физическият свят на комунизма, медицинска диагноза би посочила, че това е патологичен негативизъм. Ако някой стане част от тълпа, то той лесно се поддава на тази зараза, но в личният живот не е достатъчно. Застани за момент до просьска на ъгъла на улицата, опитай се да забележиш кои са пешеходците, които са най-склонни да му подхвърлят стотинка от джобовете си. В седем от десет случая това са хора които сами живеят на ръба на бедността, останалите случаи са жени. Един хипотетичен комунист ще заключи, че буржоата имат корави сърца, но аз заключавам, нещо по-красиво ,

а именно че пролетариите обикновено имат меки сърца и по същество са склонни на доброта, любов и отдаденост. Комунизмът с класовата си омраза и възмущение иска да направи от човека тълпа и сган, бедните не заслужават подобно унижение.

Днешният свят не се нуждае от омраза, а от добра воля, готовност за помощ, консенсус и сътрудничество. Също се нуждае и от по-добър морален климат. Мисля, че с малко обикновена любов и състрадание можем да излекуваме раните. Защиатавам настоящият свят не защото е светът на богатите, а защото е също и светът на бедните, и на онези по средата, на онези които напоследък са смилани от воденичните камъни на капитала и пролетариата, но оцеляват и спазват, с по-малко или повече успех, по-голямата част от човешките ценности. Аз не знам дали наистина съществуват онези привилегировани десет хиляди⁸, така че не мога да ги съдя. Но осъждам класата, който се нарича буржоазия по такъв начин, че когато го казвам усещам песимизъм. Казвам го, защото знам, че ми дава правото да защитавам до известна степен онези, за чиито неуспехи и престъпления със сигурност не съм сляп. Пролетариатът не може да замести буржоазната класа, но може да влее в нея. Въпреки всички програмни партийни измами няма пролетарска култура. В днешно време също няма нито народна култура, нито аристократична култура, нито религиозна култура. Всичко останало от културните ценности зависи от средната класа, така наречената „интелигенция“. Ако пролетариатът заяви своя дял в тази традиция, ако каже:

„Добре, аз ще поема сегашния свят и ще го управлявам с всички ценности, които са в него.“

Тогава може би ще можем да се ръкуваме и да опитаме. Въпреки това, ако комунизмът избухне, като незабавно отхвърли, като безполезна останка от миналото, всичко, което се нарича буржоазна култура, тогава ще кажем само „довиждане и сбогом“. Всеки, който някога е поемал някакви отговорности, започва да отчита каква ще е загубата при такъв сценарий.

Вече казах, че бедността не е институция, а бедствие. Можеш да обърнеш всеки обществен порядък, но не можеш да опазиш никого да има лош късмет, да бъде болен, да страда от глад или студ, да няма нужда от приятелска ръка. Прави каквото искаш, бедствието на бедността изисква не социални мерки, а хора с морал. Езикът на комунизмът е суров, не говори за ценности, симпатия, помощ и човешка солидарност, а самоуверено казва онова, което не е сантиментално. Но тази липса на сантименталност е най-лошото нещо за мен, тъй като аз съм сантиментален като всяка всяко малко момиче, като глупак, като всеки нормален човек е. Единствено крадците и демагозите не са сантиментални. Настрани от сантименталните причини, ти няма да дадеш чаша вода на своя съсед, рационални мотиви няма да те доведат да помогнеш на паднал човек да се изправи.

Също, има го и проблемът с насилието.

Аз не съм стара бабичка, който се кръсти, щом чуе думата „насилие“. Признавам, че в определени случаи и аз самият бих се радвал да набия човек, който прави поредица от погрешни решения или изрича лъжи. За съжаление това е невъзможно, защото или съм твърде слаб, за да го набия, или той ще е твърде слаб, за да се защити. Както виждате, аз не съм точно един грубиян, но ако буржоазията започна да вика, че ще обеси пролетариите, със сигурност ще стана и ще тичам, за да помогна на онези, които ще бъдат бесени. Порядъчно човешко същество не може да бъде на страната на този, който заплашва, който призовава за стрелба и обесване и иска да разстрои човешкото общество не чрез социална промяна, а като застава срещу естествената и обикновена правда.

Може да ме нарекат „релятивист“, поради уникалното и очевидно тежко интелектуално престъпление, че се опитвам да разбера всичко. Запълвам времето си с опознаване на всички доктрини и всички литератури, включително дори и негърски народни приказки, и откривам с мистична радост, че с малко търпение и простота може да се постигне съгласие с всички хора, независимо от цвета на тяхната кожа или вяра. Изглежда, че има някаква обща човешка логика,

съдържаща и общи човешки ценности, като любов, хумор, наслаждаване на добра храна, оптимизъм и много други неща, без които човек не може да живее. И тогава понякога се ужасявам, че не мога да постигна съгласие с комунизма. Разбирам неговите идеали, но не мога да разбера неговия метод. Понякога имам чувството, че говоря на непознат език и мисълта ми е подчинена на различен словоред и закономерности. Ако една нация вярва, че хората трябва да се търпят един друг и друга нация вярва, че хората трябва да се изяждат едни други, тази разлика е голяма, но не е съществена в синтаксиса. Но ако комунистът вярва, че да се бесят и да се разстрелват хора е, при определени обстоятелства, не е по-сериозен въпрос от това да убиваш хлебарки, това е нещо, което не мога да разбера, въпреки че ми се казва на чешки език. Боя се, че по този въпрос никога няма да постигнем съгласие.

И до ден днешен считам, че има определени морални и разумни постъпки, чрез които едно нормално човешко същество разпознава друго такова. Идеологията на комунизма цели голямо международно неразбирателство. Той е опит да се разруши човешкия свят на парчета, които не си принадлежат едно на друго и нямат какво да си кажат едно на друго. Каквото и да е добро за едното, не може и не трябва да бъде добро за другото. Сякаш хората от двете страни не са физиологично и морално идентични. Изпратете най-ортодоксалния комунист, с който да споря. Ако не ме набие на място, ще се опитам, надявам се, да постигна лично споразумение с него за много неща – колкото и време да е необходимо, тъй като те не засягат комунизма. Но комунистът обикновено принципно не се съгласява с останалите дори и в точки, които не засягат комунизма. Говорете с комуниста за функцията на далака и ще ви се каже, че това, медицината, е буржоазна наука. Подобно има и буржоазна поезия, буржоазен романтизъм, буржоазен хуманизъм и т.н. Твърдото убеждение, което комунистите имат във всеки детайл от идеологията си, е почти свръхчовешко – но не защото доводите им са убедителни, а защото те просто не обръщат внимание на възраженията. Или може би не е твърдо убеждение, а по-скоро някакво ритуална вманиаченост, или, в края на краищата, занаят.

Но онова, за което особено съжалявам е, че пролетариатите по този начин са умишлено държани в неведение, откъснати от останалата част на света, без да получат друг заместител, освен атрактивните перспективи за удоволствията на революцията. Комунизмът строи стена между тях и света. И комунистически интелектуалци са онези, които стоят на пролуките на тази стена, с шарени щитове между пролетариите и всичко, което ги очаква в широкия свят. Но все още има място за гълъбите на мира, които да прелетят над главите ни.

Чувствам се облекчен след като казах толкова много, въпреки че има още. Усещането е като след изповед. Аз не съм част от никаква партия, класа или тълпа и аргументите ми срещу комунизма не стоят на идеологически принципи, а на личната ми съвест.

И ако споря със съвестите на други хора, а не с идеологически принципи, вярвам, че няма да е невъзможно най-малкото да се разберем едни други – и това само по себе си, ще бъде много.